

מקורות בענין כוס חמישי ואמירת הלל הגדול

[השיעור לז"נ הרב חיים בן אברהם ארבוספלד ז"ל]

Page 1 of 4 – YIJE 5782 – Set 9

- 1 תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיח עמוד א
- 2 מאי ברכת השיר? רב יהודה אמר: יהלוק ה' אלהינו, ורבי יוחנן אמר: נשמת כל חי. תנו רבנן: רביעי גומר עליו את
- 3 ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון, ויש אומרים: ה' רעי לא אחסר. מהיכן הלל הגדול? רבי יהודה אומר:
- 4 הודו עד נהרות בבל, ורבי יוחנן אומר: משיר המעלות עד נהרות בבל, רב אחא בר יעקב אמר: מכי יעקב בחר לו יה
- 5 עד נהרות בבל. ולמה נקרא שמו הלל הגדול? אמר רבי יוחנן: מפני שהקדוש ברוך הוא יושב ברומו של עולם,
- 6 ומחלק מזונות לכל בריה. אמר רבי יהושע בן לוי: הני עשרים וששה הודו כנגד מי - כנגד עשרים וששה דורות
- 7 שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, ולא נתן להם תורה, וזן אותם בחסדו. אמר רב חסדא: מאי דכתיב הודו לה' כי
- 8 טוב - הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתו, עשיר - בשורו, ואת עני - בשיו, יתום בביצתו, אלמנה -
- 9 בתרנגולתה.
- 10 אמר רבי יוחנן: קשין מזונותיו של אדם כפליים כילודה. דאילו ביולדה כתיב בעצב, ובמזונות כתיב בעצבון. (אמר
- 11 רבי) +מסורת הש"ס: [ואמר רבי] + יוחנן: קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה. דאילו בגאולה כתיב המלאך
- 12 הגאל אתי מכל רע - מלאך בעלמא, ואילו במזונות כתיב האלהים הרעה אתי. אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שאמר
- 13 הקדוש ברוך הוא לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך, זלגו עיניו דמעו, אמר לפניו: רבוננו של עולם, אני וחמורי נאכל
- 14 באבוס אחד? כיון שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם - נתקררה דעתו. אמר רבי שמעון בן לקיש: אשרינו אם עמדנו
- 15 בראשונה, ועדיין לא פלטינן מינה, דקא אכלינן עיסבי דדברא. אמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה: קשין
- 16 מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, דכתיב נתן לחם לכל בשר וסמיך ליה לגזר ים סוף לגזרים
- 17 חדושי הר"ן מסכת פסחים דף קיח עמוד א
- 18 חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר"ט, כתב הר"ז ה"ה דר"ט אמתני' פליג דתנן ולא יפחתו לו מד' כוסות של יין ור"ט
- 19 ס"ל דחמשה נינהו ועל החמישי אומר עליו הלל הגדול, ולפ"ז לא ק"ל כר"ט, ולא נהיר' דאי ברייתא פליגא אמתני'
- 20 ה"ל למימר בגמ' מני מתני' לא ר"ט ולא י"א דהכי אורחא דתלמודא, ועוד דאם איתא דהכי היכי אפשר דלא
- 21 אשתמיט חד תנא למתני ולא יפחתו מד' כוסות של יין ר"ט אומר חמשה, ועוד דשקלי וטרו אמוראי בדר"ט אלמא
- 22 הלכתא כותיה וסוגיין בכולי פרקין ריהטא דארבע כוסות נינהו ולא חמשה, אלא ודאי כדברי הגאונים ז"ל עקר
- 23 דארב' כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתותו אומר עליו הלל הגדול, א"נ דמצוה מן המובחר לשתות כוס
- 24 חמישי ולומר עליו הלל הגדול אבל לא חובה והיינו לישנא דאומר עליו הלל הגדול וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפ'
- 25 אחרון מה' חו"מ
- 26 רי"ף מסכת פסחים דף כו עמוד א
- 27 רביעי גומר עליו את ב ההלל ואומר עליו ברכת השיר מאי ברכת השיר ג רב יהודה אמר יהלוק ורבי יוחנן אמר
- 28 ת"ר א חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר מהיכן הלל הגדול אמר נשמת כל חי
- 29 רב יהודה מהודו ועד על נהרות בבל ורבי יוחנן אמר משיר המעלות עד על נהרות בבל רב אחא בר יעקב אמר מן
- 30 כי יעקב בחר לו יה עד על נהרות בבל ומנהגא דעלמא כרב יהודה בתרוייהו בברכת השיר ובהלל הגדול
- 31 בעל המאור מסכת פסחים דף כו עמוד ב
- 32 ואנן לא חזינן האי מנהגא בהלל הגדול דאליבא דר"ט הוא דאית ליה כוס ה' וקי"ל כתנא דידן דלית ליה אלא ד'
- 33 כוסות ואם רצה להוסיף כוס חמישי ולעשות כר"ט אין אנו מונעין אותו ואומר עליו מה שירצה או כרב יהודה או כרבי
- 34 יוחנן או כרב אחא בר יעקב ואם בא לשתותו בולא כלום אין בנו כח למחות בידו וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה.
- 35 ומצאתי בתשובה לרבינו האי גאון ז"ל לענין משתיא דכוס חמישי לא משכחן בגמ' דאסור ודאי מיכל קא אמרינן
- 36 אין מפטירין אחר מצה אפיקומן וכיון דבריכנא בהמ"ז לית לן למיכל מדעם אבל משתיא מנהגא היא ירושת בנים
- 37 מאבות אלו דברי הגאון ז"ל ומדבריו אתה למד שזה שאמרו בירושלמי בין ג' לד' לא ישתה למה בשביל שלא
- 38 ישתכר דוקא בין ג' לד' שלא יפסיד קריית ההלל אבל אחר כוס רביעי שכבר גמר ההלל אם נשתכר לא הפסיד ולא

מקורות בענין כוס חמישי ואמירת הלל הגדול

[השיעור לז"נ הרב חיים בן אברהם ארנספלד ז"ל]

Page 2 of 4 – YIJE 5782 – Set 9

- 1 נשכר וכן כתב ה"ר שמואל ז"ל וכן נראין הדברים ומינה נקטינן שאין לו לשותות בין פסח לברכת המזון ולא בין מצה
2 שבאחרונה לברכת המזון והא דתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן יש שפירשו טעמו של דבר כדי שיהא הפסח
3 נאכל על השבע וכדי שיאמר עליו את ההלל בכרס מלאה ובירושלמי פירשו מה טעם הפסח נאכל על השבע כדי
4 שלא יבא לידי שבירת העצם וכך ראיתי במגילת סתרים לרבינו נסים ז"ל. ואין טעם זה מספיק לנו למה ששינו אין
5 מפטירין אחר הפסח אפיקומן דהא
- 6 כתוב שם לראב"ד מסכת פסחים דף כו עמוד ב
- 7 .כתוב שם: וקיימא לן כתנא דידן דלית ליה אלא ארבעה כוסות וכו' וכן אם רצה לשתות כוסות הרבה
- 8 אמר אברהם: זה לא ידע על מה הוקבעו, ובודאי יש סמך למנהג הזה מדברי רבי טרפון שאמר [פסחים דף קיח.
9 כגירסת ר"ח והרי"ף] חמישי אומר עליו הלל הגדול ומצוה לעשות כדבריו. והד' כוסות סמכוה באגדה כנגד ד'
10 גאולות, ולקחתי וגאלתי והוצאתי, והה' כבר סמכוה בהגדה כנגד והבאתי. ותנא קמא נמי לא יפחתו לו מד'
11 כוסות קאמר אבל המוסף עליהם חמישי הרי זה משובח. ומדקאמר אומר עליו הלל הגדול בלא אמירה לא שתי
12 ליה. ויש טעם בדבר בזמן שהיה פסח כדי שלא ימשכו אחר השתיה ויניחו אכילת הפסח לנותר, ועכשו שאין פסח
13 נמי כדי שיהא היכר לד' כוסות שכנגד הגאולה, כי כל מה שאדם שותה תוך סעודתו אין בו היכר לחירות לפי שהוא
14 צורך האכילה, ובכל מה שישתה לא יפטר מד' כוסות אלא אם כן ישתה אותם שלא בשעת הסעודה, וטעם יפה הוא
15 וראוי לסמוך עליו ולא להלעיג על המנהגות. וכן כתב רבינו נסים על ענינים אחרים
- 16 מלחמת ה' מסכת פסחים דף כו עמוד ב
- 17 ועוד כתב הרי"ף ז"ל מנהגא דעלמא כר"י בתרוייהו בברכת השיר ובהלל הגדול עד וקיימא לן כתנא דידן דלית ליה
18 :אלא ארבעה כוסות
- 19 אמר הכותב בכאן לא שמע בעל המאור ז"ל דברי הראשונים ולא ראה הלכות הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל ולא מצא
20 רב מארי גאון גם מן התשובה שכתב לרבינו האי גאון לא קרא ממנה אלא מקצתה כדי שלא יהיה לו תרעומות אלא
21 על דברי רבינו אבל הצריכנו להעתיק דברי ראשונים שכולן פירשו דארבעה כוסות חובה כוס חמישי רשות אם רצה
22 לשתות יקרא ואם לאו לא ישתה והדבר הפשוט מן הגמרא דאי ברייתא פליגא אמתניתין הוה לן למימר בגמרא מני
23 מתניתין לא רבי טרפון ולא יש אומרים כדרך כל התלמוד ולא מישתמיט חד תנא וליתני לא יפחתו לו מד' כוסות של
24 יין ר"ט אומר חמשה ועוד דשקלו וטרו אמוראי כר"ט אלמא הלכתא כוותיה וקיימא לן ד' כסי תקינו רבנן דרך חירות
25 :ולא חמשה
- 26 אורחות חיים חלק א סדר ליל הפסח אות יג
- 27 יג. והנה לך טעמי הדברים שעושין על הסדר על מה ועל מה הנה בארנו שחייבין כל א' בד' כוסות והם כנגד ד'
28 גאול' והוצאתי וגאלתי ולקחתי וביאור הדבר כך הוא שיש כאן ד' עניני' גדולי' של גאולה שלכל א' לעצמו יש
29 להרבות שבח והודאה אל השם ית' הראשון הוא והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים שבתחלה לרוב סבל
30 העבודה הקשה היה מספיק לנו אם יקל עלינו העבודה אפי' נשאר תחת ידו וממשלתו ובזה יהיה לנו גאולה אחת
31 של והוצאתי כלומר שהוציאנו מתחת העול הכבד והוא יתעלה הוציאנו מתחת ידו וממשלתו ושחררנו מכל עבודתו
32 וזהו לשון והצאתי שהיא גאולה שניה ואלו הוציאנו מתחת ידו וממשלתו ולא דכאם ולא הממם בשפטים גדולים וזהו
33 לשון וגאלתי שהיא גאולה שלישית ואלו עשה כל זה ולא הגיע לנו אלא לגופות לבד דיינו והוא ית' לקחנו לו לעם
34 סגולה והותיר לנו שריד לנפש בתתו לנו את תורתו הנכבדת והיא גאול' רביעי' באמרו ולקחתי אתכ' לי לעם.
35 והראב"ד ז"ל כתב גרסינן בירושלמי ד' כוסות הללו כנגד ד' גאולות שנאמרו במצרים והוצאתי וכו' ור' טרפון היה
36 מביא חמישי כנגד והבאתי

מקורות בענין כוס חמישי ואמירת הלל הגדול

[השיעור לז"נ הרב חיים בן אברהם ארנספלד ז"ל]

Page 3 of 4 – YIJE 5782 – Set 9

- 1 ספר המנהיג הלכות פסח עמוד תסז
- 2 וטעם למנהג ד' כוסות מפ' בירושל' בע"פ [פ"י ה"א] ובבראשי' רבה, ר' בנאה אומ' כנגד ד' לשוני גאולה הכתו' בפ'
3 מן וארא, והוצאתי אתכם, והצלתי אתכם, וגאלתי אתכם, ולקחתי אתכם, והבאתי אתכם אינו מן המניין שאינו
4 הגאולות אלא בשורת הארץ הוא
- 5 ראב"ד - תשובות ופסקים סימן קיב
- 6 וכוס חמישי רשות הוא כנגד והבאתי לא תזיל בתר איפכא. והגאונים כתבוהו בהלכותם
- 7 רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י
- 8 ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו, ואחר כך מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל,
9 ואומר עליו ברכת כ השיר והיא יהללוך ה' כל מעשיך וכו', ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל
10 הלילה חוץ מן המים, ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא ל מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל,
11 וכוס זה אינו מ חובה כמו ארבעה כוסות, ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום סעודה.
12 +/השגת הראב"ד/ ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אף על פי שאינו מקום סעודה. א"א אין הדעת
13 +.מקבלת כן לפי שאין כאן שם לארבעה כוסות אם אינן במקום אחד
- 14
- 15 הגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י.,
- 16 ופירש"י ורבינו יוסף ט"ע שאם היה חולה או איסטניס וצריך לשתות ימזוג כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול
- 17 הגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י
- 18 לשון ראב"ה ובסדר רב עמרם כתב שאם רצה למזוג כוס חמישי כגון שיש שם זקן או חולה שצריך לשתות לא
19 יאמר הלל הגדול ונשמט על כוס רביעי אלא כוס רביעי ישתה אחר גמר הלל המצרי וחתימתו ועל כוס ה' אומר הלל
20 הגדול וחותרם יהללוך שכך אמרו חכמים חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון וי"א ה' רועי לא אחסר וכן
21 אמר רב שלום גאון ארבעה כוסות חובה חמישי רשות שאם רצה אומר עליו הלל הגדול ושותה וחותרם על הגפן
22 ושוב לא ישתה כלל עד הבקר
- 23 רבינו מנוח - ספר המנוחה הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה י
- 24 ויש לו למזוג כוס חמישי כו'. אמר המפרש מהא שמעינן דאסור למשתי יין אחר ארבע כוסות דאי ס"ד דשרי אמאי
25 מצרכינן ליה למימר עליו הלל הגדול. אלא לאו ש"מ דאין לו לשתות אבל אם רצה לשתות צריך לומר על אותו כוס
26 דומיא דרביעי מענינא דהללא ומענינא דיציאת מצרים ובלאו הכי אסור לשתות אבל על כוס חמישי אסור להוסיף
27 כוס אפילו ע"י שירה דאפילו ר' טרפון לא קאמר אלא כוס חמישי בלבד כנגד והבאתי אתכם אל הארץ אבל יותר
28 מכן אסור. וכתב הראב"ד ז"ל בתשובת שאלה הני דאסרי למשתי חמרא בתר ארבע כוסות לאו מעיקר הלכה אלא
29 ממנהגא. ואפשר בזמן הזה שאנו עושים שני ימים נהג המנהג בעבור העניים שנתנו להם ד' כוסות מן התמחוי
30 לשני לילות וכדי שלא ישתו אותו היין שנתנו להם לשני לילות בלילה אחת הנהיגום שלא לשתות יין אחר ארבעה
31 כוסות ע"כ ואנו כבר מצאנו עיקר למנהג כמו שכתבנו בפרק שביעי. וכתבו מקצת הגאונים שמי שאומר הלל הגדול
32 על כוס חמישי צריך לחתום יהללוך. והראב"ד כתב דלאו סמכא הוא דהיכא שביק הללא שהוא חובה בכלהו יומי
33 דהללא וחתום בהלל הגדול דאי בעי אמר ואי בעי לא אמר ובשאר יומי ליכא עליה חתימה כלל. ע"כ מפרק ערבי
34 פסחים

מקורות בענין כוס חמישי ואמירת הלל הגדול

[השיעור לז"נ הרב חיים בן אברהם ארבוספלד ז"ל]

Page 4 of 4 – YIJE 5782 – Set 9

- 1 טור אורח חיים הלכות פסח סימן תפא:
- 2 כוס חמישי לא הוזכר לגירסת רשב"ם ואין לעשותו ולכך פירש שאומר הלל הגדול על כוס ד' (א) וכן יראה מדברי
- 3 רבינו האי שנשאל לפניו אשכחן לרב סעדיה שאומר מי שרוצה לשתות כוס ה' יאמר עליו הלל הגדול (ב) ויניח יהללוך
- 4 ויאמר לאחריו אבל עכשיו באו תלמידים ואמרו שעל כל כוס וכוס צריך ברכה לאחריו כמו לפניו ואומר יהללוך אחר
- 5 ההלל וחותרין מלך מהולל בתשבחות ושותה כוס ה' ואומרים עליו הלל הגדול וחותרין בנשמת כל חי עד הבוחר
- 6 בשירי והשיב דברי רב סעדיה כן הוא ומנהג שלכם יפה הוא ואנו לא נהגין בכוס ה' כל עיקר והני ת"ח דמברכי
- 7 אחר הלל ואחר הלל הגדול דרב סעדיה ודילוכן עדיפא מדילהון דלא אמרו רבנן ב' ברכות ע"כ (ג) והעולם נהגו בו
- 8 לעשותו רשות וכ"כ רב יוסף טוב עלם שאם הוא תאב לשתות יעשה כוס ה' וכ"כ רב שר שלום כוס ה' רשות אם
- 9 רוצה לשתות ישתה ואומר עליו הלל הגדול וחוזר ואומר עליו יהללוך וכן סידר רב כהן צדק ורבינו משה וכ"כ רב
- 10 עמרם שחוזר ואומר עליו יהללוך יראה מדעתם מי שירצה לעשותו א' (ד) חותרין ביהללוך אחר ההלל ואומר עליו הלל
- 11 הגדול ונשמת וחותרין ביהללוך וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא טוב למעט בברכות ומי שרוצה לעשותו לא יחתום אחר
- 12 ההלל ויאמר עליו ההלל הגדול ונשמת ויחתום וכ"כ הרי"ף גיאת כתב א"א ז"ל יראה מדברי רב יוסף טוב עלם
- 13 שאסור לשתות אחר ד' כוסות וכ"כ רי"ף בתר דאכלי כל מגדני ופירי אכלו בסוף כזית מצה דמינטרא ולא טעמין
- 14 בתר הכי כלום בר מכסא דברכת מזונא וכסא דהלילא ומאן דצחי לית ליה רשותא למשתי חמרא אלא מיא וכ"כ כל
- 15 הגאונים ותימא מנ"ל הא דהא לא קאמר אלא אין מפטירין לאחר הפסח אפיקומן היינו שלא לאכול אבל למשתי שרי
- 16 ומנהג פשוט הוא שלא לשתות יין (ג) ופי' ה"ר יונה טעם למנהג לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח
- 17 וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישתכר
- 18 והכי איתא בתוספתא חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים כל הלילה וזהו ששינו מעשה בר"א ורבי
- 19 ::'הושע שהיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה וכו
- 20 שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תפא הקדמה - סעיף א
- 21 סעיף א
- 22 (א') א' אחר ארבע כוסות א' (א) אינו רשאי לשתות יין, א' א' אלא מים. הגה: <א' וכל המשקין דינן א' כיין
- 23 (בית יוסף). ומי שהוא איסטניס או (ב) תאב הרבה לשתות, יכול לשתות ב' כוס חמישי א' * (ג) ויאמר עליו א' ג' <
- 24 (הלל ב') הגדול. (מרדכי)
- 25
- 26 דעת זקנים מבעלי התוספות שמות (פרשת בא) פרק יב פסוק ח
- 27 ד' כוסות כנגד ד' גאולות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי וכוס חמישי דהיינו למאן דצריך למשתיה הוא כנגד
- 28 והבאתי שגם הוא גאולה כדא' אינשי מאן דמריה שחרריה ומסר כל ידידיה בידיה אי לא אייתיה לבי דריה מאי אהני
- 29 ליה פי' עבד ששחררו רבו ומסר לו גביעו בידו אם לא הביאו לבית דירתו מה מועיל לו כל הטובה ה"נ אם לא הביא
- 30 הקדוש ברוך הוא אותן לארץ ישראל מה היה מועיל להם היציאה של מצרים
- 31 עיין גם גבורת ה' של המהר"ל [ובהגדת המהר"ל שהו"ל מו"ז, הרב יהודה יודל רוזנברג זצ"ל בפירושי דברי נגידים
- 32 ולשון למודים]
- 33 [הקשר לענין דרישת א"י לק"פ, ולקשר לפרשת ומצות ביכורים, וליחס קדושת א"י והמקדש בענין ק"פ. ועוד...]